

exploring the (sur)face of suburbia

photography / film / video / writing / performance

index

.....	
de stichting	3
.....	
holes	6
.....	
het raam, glas	11
.....	
m(O)e	13
.....	
oppervlak, de vlek, de plek	25
.....	
individueel onderzoek	28
.....	
secundaire individuele participaties	32
.....	
plannen	36
.....	
presentaties/publicaties	40
.....	
legenda	42

English

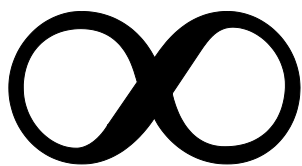
At the end of each chapter you will find a short summary in English.

de stichting

Zero is een kunstenaarscollectief dat bestaat uit Emily Kocken (EK, beeldend kunstenaar/schrijver/fotograaf), Carst van der Molen (CM, grafisch vormgever/videomaker/fotograaf) en Anita Kooij (AK, performance kunstenaar). Samen hanteren zij verschillende disciplines: fotografie, film/video, performance, tekenkunst, schrijven, geluid.

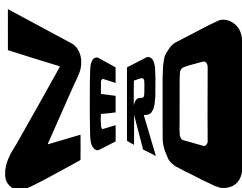
Statutair doel is het realiseren van kunstprojecten, waarbij minstens eens per jaar tussen de leden onderling een samenwerking wordt aangegaan of met iemand van buiten de stichting, mits dit een andere discipline binnen het onderzoek brengt. Daarnaast is ieder lid verantwoordelijk voor de voortgang van eigen individueel onderzoek.

Zero kent een onafhankelijk bestuur: Colleen Scheepers (voorzitter), Esther Dijkstra (secretaris) en Ania Harre (penningmeester).

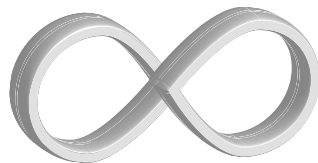

THEATER ZERO

Dwight Kocken, 1996

Carst van der Molen, 2001

Concept, 2006

Projecten, presentaties en publiek

Zeroprojecten zijn vooral visueel en conceptueel van aard en zijn meestal installaties te noemen. De presentatie is ruimtelijk, zeg op locatie. Dat sluit standaardpresentaties in een expositieruimte niet uit: Zero wil een publiek bereiken dat niet uit zichzelf naar een kunstinstelling zou gaan en knip en klaar bij een expositie 'geleverd' wordt. Zero wil letterlijk de man op straat bereiken, het schoolkind, een voorbijganger, de burens van de plek waar het werk gemaakt en/of te zien is. De onderzoeksvraag dicteert in principe de te hanteren disciplines, het onderzoekstraject verloopt via werk in progress presentaties naar een voorlopige eindpresentatie. Deze presentaties, installaties, zelfstandige exposities of deelname aan een groepspresentatie of video/film viewings hebben een open karakter waarin de bezoeker de mogelijkheid krijgt te reageren op het werk en bij te dragen aan vervolgonderzoek. Zero heeft een vaste achterban die het werk sinds jaar en dag volgt. Door de variatie in presentatieplekken breidt het publiek uit. Naast de presentaties wordt het publiek via de Zerosignal (webperiodiek), persoonlijke ontmoetingen en participatie aan projecten van de Zero activiteiten op de hoogte gehouden.

Startpunt en voorlopige uitkomst

Zero startte als stichting in 1996 met een reeks multidisciplinaire performances op bijzondere locaties: een hotel, een klooster. In de afgelopen tien jaar realiseerde Zero buurttentoonstellingen, ruimtelijke installaties met fotografie, film, video, essays, stof-, lichtinstallaties, digitale nieuwsbrieven en leeshoeken. In 2004 werd Spuw, een korte film, voor het Nederlands Filmfestival geselecteerd. Het Nederlands Filmmuseum nam dit werk op voor het Filmbank programma. Dankzij eigen initiatieven en door uitnodigingen van derden dikte Zero welbewust in tot een klein collectief, volgens een geconcentreerd groeiproces, waarbij een constante realisatie wordt nagestreefd van conceptuele beeldende projecten gepresenteerd in een ruimtelijke setting.

Thema's en blikvelden

De metamorfoses van het stedelijk landschap en de aanpassing en/of verzet van zijn bewoners, de schoonheid van het leven in een gemaskerde isolatie, het bestrijden en tonen van angst zijn terugkerende thema's, evenals hieruit voortvloeiende en vaak tegengestelde begrippen als contact zoeken, communicatie tussen mensen onderling en tussen mensen en dingen, provocatie, overgave en nieuwe spirituele belevingsvormen.

Zero wil de rafelranden van de stad, het isolement en nieuwe vormen van transformatie en communicatie van de stadsmens, de angst blootleggen, stilleren, transformeren, tonen. Verdwijnnende gebieden, maar ook mensen die verdwijnen spelen een centrale rol in de projecten. Een nieuwe uitdaging ligt in het onderwerp waar Zero haar beginfase mee opende: de spirituele beleving van de mens, en het bezield zijn van de dingen, van gebouwen. Zero ziet en bevraagt wat zij ziet, zoekt naar wat lijkt te missen of laat de zoektocht bewust achterwege en

vult dit (beeld)verhalend aan. Door verbanden te leggen tussen verschillende verschijningsvormen van de grootstedelijke werkelijkheid ontstaat een nieuw, visueel landschap dat als een nieuw, opnieuw te onderzoeken fenomeen fungeert.

Foundation

Zero is a collective of three visual artists, working solo or in collaboration with others, using different art disciplines. Over the last years the emphasis lies on multimedia installations, with the focus on the outskirts of the city and modern human conditions.

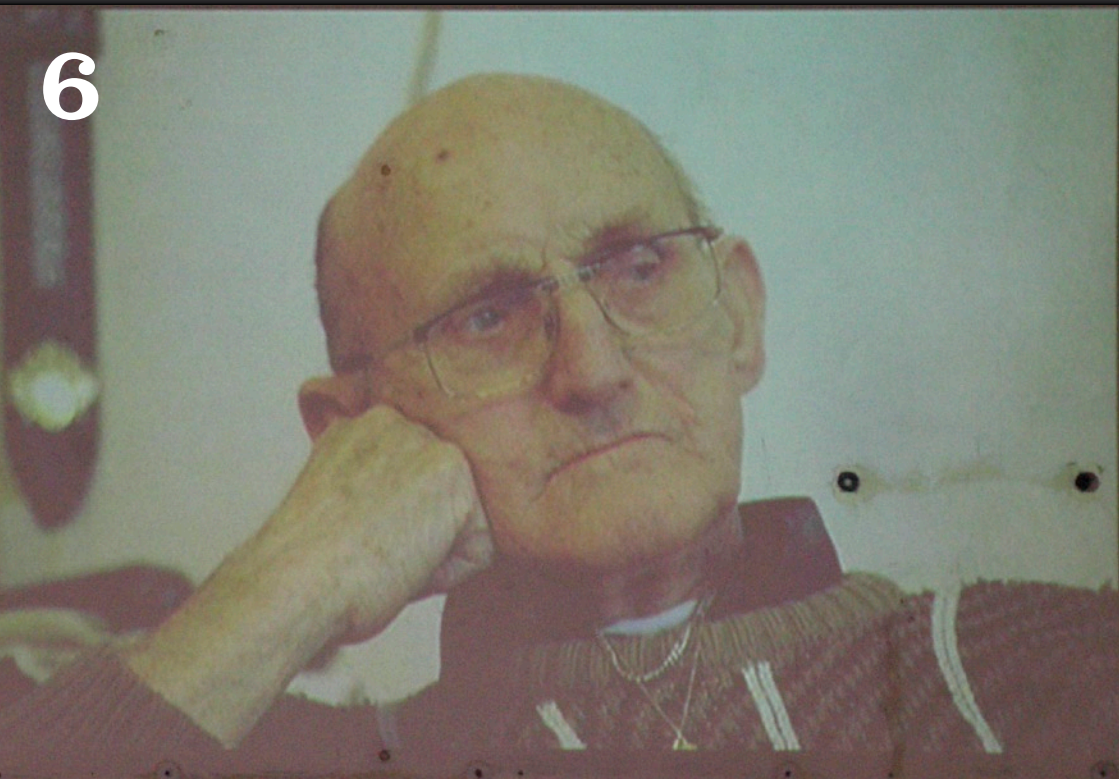
Cars

holes

In **Holes** komen de individuele onderzoeksprojecten van CM en EK samen: **Urban City Holes** en **Voyeurette 1963**. Ze kozen ervoor te onderzoeken hoe het gemaakte werk zich tot elkaar zou verhouden wanneer het achter elkaar in tijd zou worden vertoond, op dezelfde muur, en in hetzelfde formaat. De eerste projectpresentatie was begin januari 2006, in de Amsterdamse raamgalerie **Kortsluiting**.

6

Urban City Holes

Wonen in een stad is onder andere meemaken hoe een stad verandert. Het karakter van deze veranderingen maakt de stad leefbaar of niet. De een wil meer ruimte om zich heen, en het liefst zo snel mogelijk. Een ideaal van het stadsleven is hierbij een leidraad. Een ander wil werken en hierin opgaan. Alle veranderingen die ten dienste hiervan staan betekenen vooruitgang. Het overige is ruis. Dit is het verschil tussen een instrumenteel en een romantisch stadsidee. Het instrumentele stadsidee wint aan terrein. De efficiëntie in ruimtelijke indeling spreidt zich uit als een vlek. Tijdelijk echter blijven er gaten in de indeling over, op de scheidslijn van oud en nieuw. Terwijl oud wordt afgebroken ontstaat er een vacuüm aan orde, efficiëntie en planmatigheid. IJzeren hekken en borden moeten dan de toekomstige functie van een plek veiligstellen. In een dichtbewoonde stad als Amsterdam wordt ongeplande ruimte steeds zeldzamer.

'Bij het maken van City Hole 1 verzamelde ik een reeks indrukken van het verworden van mijn buurt op video. Lege vlaktes waar eerst een ziekenhuis stond. Ingeklemd tussen wegen. Bouwplaats van een nieuw stuk stad. In de jaren zeventig werd hier de

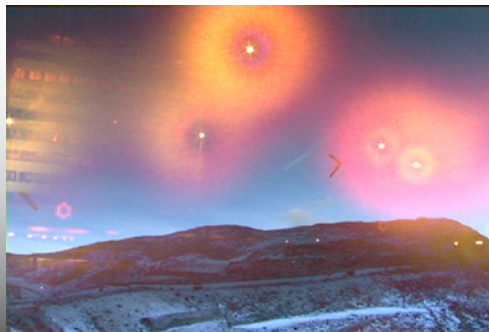
ringweg aangelegd. De ringweg begrensd de stad van de suburbs. Eerder nog kon je vanaf de huizen op de Westlandgracht de Sloterpolder inkijken. Hier eindigde lange tijd de stad. Voor sommigen gaat de stad nog steeds niet verder dan de ring.

Inmiddels, vele jaren verder. De stad is langzaam aan het oprukken. Hier wordt een van de laatste plekken gecreëerd waar de moderne stadsmens nog binnen de ring kan wonen. Ondertussen wordt er een juridisch gevecht gevoerd over de aanleg van een bouwweg in het Rembrandtpark. Een rustig, volgens plannen van het stadsdeel onderbenut park. Vijf minuten fietsen en je zit in het Vondelpark dat overstroomt van activiteit. Aan de kant waar ik woon, huizenblokken uit de dertiger jaren. Veel huizen staan te koop. Een onduidelijke buurt. Wie woont er hier? Jonge tweeverdieners die hun auto niet kwijt kunnen? Gezinnen met pubers op schreeuwbrommers? Hondenbezitters? Oudgedienden?

Langzaam wordt een stuk stad wat geen stad was bezet door bulldozers, die het puin van het ziekenhuis verwijderen, om er een serie flats te kunnen bouwen. Wanneer je daar straks woont heb je alles: dicht bij het centrum, dicht bij de ring. Dicht bij het station. Dicht bij het park. Je woont binnen

Videostills uit City Hole 1

de ring, en daarom woon je in de stad. Uit je raam kijk je uit over het verkeer van de Lelylaan, en je ziet daar aan de overkant een kantoorgebouw staan met een bord: te huur.'

Tijdens een periode van een aantal weken filmd *cm* afwisselend shots van de ongebruikte ruimte van het voormalige Andreasziekenhuis, en van de bebouwing en de snelweg eromheen. Zonder mensen, en deels gefilmd in de reflectie van het water om het sloopterrein. In de montage legde hij deze verschillende lagen over elkaar heen. Hij maakte een bewuste keuze voor shots waarin weinig gebeurt. *City Hole 1* is een ode aan de tijdelijke stilte op deze plek. *cm*

Voyeurette 1963

Dit onderzoek ontstond in de loop van 2005, toen *ek* een man in de Vogelenzangstraat ontdekte, die dag in dag uit op zijn sofa zat, in dezelfde houding, voor de tv. Scherp profiel, stroef uiterlijk, alleen. *ek* wilde dit vastleggen, deze eenzaamheid, een vorm van exhibitionisme (de gordijnen waren immers altijd open, ofwel: de man wilde gezien worden), in de vorm van een fotoserie. Aanvankelijk hopend op goede shots in het voorbijgaan, verlegde zij dit onderzoek naar een persoonlijker

benadering van haar subject.

Ze belde aan, stelde zich voor, vroeg om toestemming om binnen te mogen fotograferen, legde haar visie uit, gaf de man een uur bedenktijd, kwam terug en maakte in zeer korte tijd de serie. Dit alles om een flow te creëren, een weergave van wat zij zag als zij langs dit raam liep.

Het leven na de eerste fase van Voyeurette 1963: de vogel is gevlogen.

'Ineens was 'Ome Cor' verhuisd. Naar Spanje, bedacht ik. Hij had het tijdens onze eerste ontmoeting over een Spaanse vriendin, zijn nepleren bank kraakte tevreden toen hij achterover leunde. Hij liet een foto zien van een blonde vrouw, een jaar of vijftig. C. is al tachtig. Een groot bord met letters in goudverf boven zijn voordeur maakte dit in 2005 duidelijk aan wie er maar langs het huis reed. Uit navraag in de buurt bleken veel mensen 'Ome Cor' te kennen. Maar niet goed genoeg om bij hem op visite te komen. Jarenlang reed ik langs zijn raam, Cor op de bank erachter, tv kijkend, bekeken wordend, dit zogenaamd niet weten. Het was aanleiding voor een project, een manier van zien omzetten in nieuw beeld, een beschaafde vorm van voyeurisme, een ander zou het

Voyeurette 1963

portretfotografie noemen. Maar het is iets heel anders. Voor mij is het de documentatie van de dood, een oude man achter glas, voor een raam. Altijd in dezelfde vreemde, stramme houding, met elke dag een ander shirt, of colletje. Ik kende zijn garderobe na een paar maanden van buiten. Vooral het hagelwitte colletje maakte indruk. Mijn eerste Holes onderzoek leverde vooral op dat ik me realiseerde dat ik geen mensen stiekem door een raam wilde fotograferen. Technisch gezien is iemand vanaf de straat door glas sowieso een helse klus. Mijn tegenzin was vooral gestoeld op een afwijzing van een manier van werken die mij niet alleen tegenstond, maar bovendien mijn doel niet zou dienen. Ik wil het huis in, de raamzit(s)ter ontmoeten, hem of haar vertellen wat ik zie, en wat dit voor mij betekent. En dat is gelukt. Ik heb Cor bekend dat zijn eenzame zitten een schoonheid bezat. Tijdens de sessie mocht hij van mij geen prulletje op een andere plaats zetten. Hij mocht van tevoren (want we maakten wel een speciale afspraak voor de shoot) niets aan het huis veranderen, in de wetenschap dat hij gefotografeerd zou worden. Nog geen vier maanden na de shoot rijd ik voorbij het huis en het is leeg. Het staat maandenlang leeg. Cor is weg. Ik overweeg de woningbouwvereniging te bellen, de bureu.

Ik doe niets. Het project, mijn onderzoek heeft een andere vorm gekregen, en krijgt nu voeding, door deze rare vluchteling. In het huis staan inmiddels grote witte zakken met bouwpuin, gipsplaten, buizen, een simpele radio op de vensterbank, plastic bekertjes. Ik word er op een vreemde manier blij van. De vogel is gevlogen. Vermoeden: hij is naar Spanje. Maar zeker weten doe ik het niet. Dat ik geen vervolgonderzoek doe naar Cor himself, maar wel verder ga met het fotograferen van mensen achter een raam, is geen desinteresse in de mens Cor. Ja, misschien is hij wel dood. Ik vraag het niet na. Voor mij zit hij er nog, omdat ik dit beeld heb weten vast te leggen. Ik ben geen kunstenaar die haar subject tot in verre landen achtervolgt, al ligt er wel een uitnodiging en denk ik ook zeker te weten dat het een bijzonder project zou kunnen worden. Dit nareizen is mijns inziens al zo goed gedaan door anderen, zoals een Sophie Calle dat ik me niet geroepen voel aan dit idee gehoor te geven. Ik vind het inhoudelijk ook niet nodig. Het verhaal, mijn verhaal, mijn interpretatie van zijn verhaal, hoe summier ook aan mij opgedist, is belangrijker dan de waarheid? Al fotograferend en verhalend, en dan heb ik ook over andere projecten als Spertijd, wordt deze buurt, een buurt als menig

andere, met wapperende gordijnen, een oude man op de bank, een oude dame achter de Sanseveria's op tweehoog, op een subtiële manier in de kijker gezet. Gezien. Het is niet alleen de dood die voor een onafwendbare stroom van grijze verdwijningen zorgt in buurten als deze. Het is ook de privatisering van de huizenmarkt, de jacht op dure bouwgrond, het gevecht om winstopleverende bestemmingen, het voldoen van minimale eisen om cultuur een plek te geven. Zero ziet dat het vrijwel onmogelijk is om mensen van allerlei standen, rassen en economische signatuur en vooral leeftijd binnen de ring van de stad te houden. Om Voyeurette te verdiepen, ben ik op het idee gekomen om de plakvogel die ik op het raam van Kortsluiting had geplakt als motief te nemen. Op grote ramen worden deze stickers geplakt om te voorkomen dat vogels tegen het glas aanvliegen. Opvallend is dat mensen deze stickers ook in smalle straten op kleine voordeurramen plakken, decoratie? Ook hier staat de mens centraal, als focus. Het vervolgonderzoek zal zich dan ook op de mens achter het glas concentreren, de soort plakvogel die gebruikt wordt, de windrichting/ligging van het huis, de soort vogel die geweerd wordt en de relatie tussen al deze subjecten.' EK

Vorm en vervolg

Tijdens Spertijd (2004) vertoonde Zero fotografie in dezelfde ruimte, zonder tussenwanden. Het bleek dat de videoprojecties door het formaat en de duur de aandacht wegtrokken van de op een kleiner formaat vertoonde foto's. Bij Holes koos EK er voor haar foto's in een time based format te presenteren: achter elkaar, als een diashow. Na afloop van de foto's liet

de projectie in hetzelfde kader CM's video zien. Door de presentatie gelijkvormiger te houden, hoopten de kunstenaars meer ruimte te scheppen om verbanden te leggen tussen de twee projecten. Beide onderzoeken richtten zich op de buurt waarin EK en CM wonen, maar hadden een andere focus: menselijke intimiteit versus grootschaligheid en afstand. De gekozen vorm legde de nadruk op dit verschil in onderwerpskeuze en werkwijze. De makers onderzochten daarna nieuwe presentatievormen. Voor de vertoning van het vervolg van beide projecten was een datum geprikt, in dezelfde kleine ruimte. Het onderzoek zelf bleek te omvangrijk om in hetzelfde jaar gepresenteerd te kunnen worden. Ook bleken andere projecten in de loop van 2006 belangrijker, zoals m(O)e. En de ontwikkeling van autonoom werk vroeg meer aandacht van de makers dan voorzien was. Het onderzoek dat Holes heet, zal door beide makers individueel vervolgd worden. De tweede projectpresentatie is gepland eind 2007. De locatie zal zeker ramen bevatten, maar dit keer wel de mogelijkheid bieden tot live entree door het publiek.

Holes

This project started out as a presentation of two separate explorations, Urban City Holes by CM and Voyeurette 1963 by EK in January. The work was shown in Amsterdam's smallest window gallery Kortsluiting. In City Hole 1 CM pays tribute to disappearing empty spots in the city, by filming the area where a hospital was torn down. EK tracked a man behind a window in her neighbourhood, who watched tv most of the day, with the window curtains open. She asked him to take his portrait in this typical position.

het raam, glas

11

Holes: ek's zelfgemaakte raamsticker

De presentatie van Holes in een soort etalage waarbij de bezoeker niet de ruimte kan binnengaan waarin het werk te zien is, heeft consequentie voor de beleving van het werk. De terloopsheid waarmee het werk zich aan de buitenwereld presenteert sluit aan bij de beleving van een passant die door een woonstraat gaat en af en toe opzij kijkt, de aandacht getrokken door een bewoner achter een verlicht tv-scherm. Wie heeft niet in een museum gestaan, en zichzelf weerspiegeld gezien in een glazen belijsting. Zoekend naar het kunstwerk zelf, andere bezoekers achter zich, ook schimmen die glimmen, meer wegdenken dan wegdromen, een onprettige ervaring. Glas om het werk te beschermen houdt de bezoeker constant een ongewenste spiegel voor.

'Het raam waardoor je de video ziet is het denkbeeldige raam waardoor je straks naar buiten kijkt in je nieuwe woning op het Andreasterrein. Je ziet de snelweg met verkeer of een vijver met daarin een reflectie van een kantoorgebouw. De voorbijganger ziet het getoonde werk, maar ziet ook zichzelf weerspiegeld in de ruit. Het verschil tussen binnen en buiten: ben je binnen, dan zie je wat er buiten is. Is er niets, dan zie je jezelf. Ben je buiten, dan zie je jezelf. Is er binnen wel wat te zien, dan zie je vaak niet wie er kijkt.' CM

Achter glas groeien kasplanten, de zon, het licht maakt dat de vochtige grond broeit. De blik van de mens, liefdevolle aandacht waarmee iets wordt bekeken, heeft dezelfde positieve werking. De presentatie van Holes, deed ons denken aan de projectruimte waarin we vrijwillig

Spertijd

zaten 'opgesloten' tijdens Spertijd (2004). Iedereen kon ons zien werken. Het maakproces werd niet zozeer bekeken als wel de makers, hetgeen een grote aantrekkingskracht had op passanten en burens. Mensen kwamen binnen met vragen, wij waren als makers in staat deze vragen terplekke te beantwoorden of de bezoeker met een nieuwe vraag op weg te sturen. Terug naar Holes, of het prettig is voor mensen om door glas naar bewegend of stilstaand geprojecteerd beeld te krijgen, is door enkele bezoekers van de opening bevestigd, omdat inhoud en presentatie een eenheid vormden. Aan de overburens van het pand, die Holes ongetwijfeld avond in avond uit hebben kunnen zien, hebben wij niets gevraagd. Omdat we in toerbeurt met de beheerders van Kortsluiting zelf de

Voyeurette 1963

installatie om 22:00 'uit' zetten, was dit de mogelijkheid om bij deze burens zelf een blik naar binnen te werpen. Wat we daar zagen was het gebruikelijke of vertrouwde beeld van een Hollandse huiskamer in de stad op de begane grond, geen gordijnen, tv aan, bewoners in coma op de bank. Gezellig.

Ome Cor is overal. EK

Work through a window

Glass can prevent the audience from really seeing the work because it sees itself in the first place as in a mirror. On the other hand a gaze through glass can work like the warmth of the sun on plant seeds. Care, attention, concentrated 'see-ing' can make a work's soul grow.

m(O)e

Dit project is na de bestuursvergadering in een enorme stroomversnelling gekomen, na een filosofische onderzoeksperiode van bijna twee jaar: draaidagen zijn gestart, de ontwikkeling van een alfabet zit in een stroomverstelling, en Elle, het personage waaraan de diverse bewegingsvragen en kleine ciniaturen zijn opgehangen, leeft!

Moeizaam, moe, traag, dapper, provocatief en ingesloten, zoekend, slapend, struikelend, dorstig. m(O)e is een intensief project geworden, een groot experiment in en over beweging en mens zijn.

Ciniaturen

De makers van m(O)e hebben voor ogen het maken van een filmisch alfabet van Elle, een personage dat het archetype of eigenlijk het anti-archetype van de vermoeide, intens vermoeide vrouw uitdrukt. Elle, gespeeld door AK, is een levend alfabet, of een halfdode van haar oude leven, ze probeert met minimale bewegingen te overleven, ze wil met alle geweld zelf doen wat ze eigenlijk allang niet meer kan. Ze is een soort antiheldin, die niet actief kan zijn zoals helden dat kunnen maar op haar eigen manier vecht tegen een slopende ziekte, m.e. en de tijdsgeest waarin we leven, een die ons dicteert te rennen tot we er dood bij neervallen.

Het vormgeven van de lang besproken ciniaturen had op de actuele ideeën een stimulerende werking. Eindelijk resultaat! Eindelijk vastlopen in nieuwe montageprogramma's, erachter komen dat de superprofi Panasonic videocamera hoognodig in de revisie moest! Zelfgebouwde hoogwerkers, bouwlampen op een creatieve manier gebruikt, het huis van zowel EK als AK ingezet als film- en fotolocatie drukte de kosten, en maakte het onderzoek ook persoonlijker.

Het samenwerken was ook even zoeken, wie deed nou ook al weer wat? Het oude idee waarbij beide makers hetzelfde zouden doen, ofwel: doen wat je eigenlijk niet kan conform je vakkennis/opleiding/ervaring ofwel: EK als performer, en AK als cellist, is toch losgelaten. Het idee daarachter was om de machteloosheid, die eigen is aan een door extreme moeheid geplaagd lichaam en getergde geest, het beste uitgedrukt zou kunnen worden door een discipline te hanteren die buiten

het vertrouwde vakgebied zou liggen.

Er is wel degelijk sprake van een multidisciplinair of cross-disciplinair project, maar de makers nemen een vertrouwde discipline als basis. Het experimentele karakter zal eerder liggen in ongewone combinaties, en de manier waarop abstracte factoren als tijd, beweging, licht een personele functie krijgen naast de 'actor' in de bewegingssequenties.

Op de minimale bewegingen van Elle, haar maximale pogingen om van haar kleine leven een groots drama te maken, leggen de makers een vergrootglas. Ook hierin komt het eerder genoemde glasmotief terug, alle objecten die door Elle gehanteerd worden zijn van glas gemaakt, zij is uit alle hoeken en gaten in haar huis te zien, een glazen huis, bevuild glas misschien, tenzij zij de moed bij elkaar raapt om een deel schoon te maken. In de ciniaturen die in 2007 gemaakt zullen worden, en tijdens een eerste projectpresentatie getoond, zit de toeschouwer met Elle samen in dit glazen huis, wensend om een uitgang of om een sterkere wil, even sterk als de hare, tot acceptatie.

Intensief bewegingsexperiment voor beide partijen

Dat de camera een dialoog aangaat met de performer, schommelt, zoekt, zucht, contrabewegingen maakt is geen garantie voor a-technisch homevideo gedoe, of pseudo Dogma dingen. Kijk naar Spangen of de meeste Britse crime series en je ziet een los gehanteerde handheld camera die soepel meebeweegt. Daar zie je vooral dat tussen de talking heads een soepele cameravoering bestaat, die het mogelijk

maakt dat kijker zich met meerdere personages identificeert als ook dat het verhaal zelf, de narratieve boog, soepel binnen kan komen. Dure woorden wellicht voor een film die er minder stroef en gemaakt uitziet. Denk aan het werk van een Hitchcock of Ozu, en daar is sprake van totaal uitgekiende shots, strakke montage, een bijna totalitair regerende cameravoering. Dat was ook een andere tijd. In m(O)e, althans in de ciniaturen, zal de camera niet zozeer zwenken en zwaaien tot Elle en ook de kijker er dol van wordt (hoewel dit ons wel weer op een idee brengt) als wel een levende 'gesprekspartner' of partner in crime zijn. Het is een experiment dat voor beide partijen, cameravrouw/filmmaker EK en performer/mimograaf AK bijzonder uitdagend is. Dit gaat echt over het hart van de miniatuur cinema. Wat discipline en presentatie betreft wordt m(o)e uiteindelijk in zijn totaliteit een installatie, met daarbinnen deelpresentaties van foto's en veel bewegend beeld.

Obstakels inhoudelijk ombuigen

Voetballer en amateur-filosoof Johan Cruijff zei het al: 'Elk nadeel heb zijn voordeel' en deze wijsheid hebben de makers en ontwikkelaars van m(O)e ook ter harte genomen. Dat AK in Velp woont, en EK in Amsterdam, dat er geen atelier op één plek precies tussen beide woonsteden is gevonden, heeft in eerste instantie voor wat hoofdbrekens gezorgd. Moet je niet op een plek zijn om samen aan de slag te kunnen gaan? De oplossing is geformuleerd in de spelregel dat zij allebei uitgebreid beschrijven wat zij van plan zijn voordat ze het doen. Denk aan uitgebreide shotlists, beschrijvingen van camerastandpunten, mimografieën ofwel beschrijvingen en schetsen van de bewegingen van de performer. Ook het licht heeft zijn eigen tekst. Deze teksten zullen ook worden gebruikt als materiaal voor de ciniatuur zelf, vanuit het idee dat een werk bestaat uit lagen, vergelijk een schilderij waar laag na laag op geschilderd wordt. Het is niet zo dat de makers elke schets of half idee willen

tonen, maar dat het voorlopig resultaat meer ziel krijgt als de ondergrond, de fluisteringen, plannen, technische instructies deel uitmaken van dit werk. Het kan een zacht opgenomen voice over zijn, die overstemd wordt door het vertraagde geluid van een omvallen theeglas. Het voordeel is verder dat de makers na een dag werken het gemaakte materiaal kunnen verwerken, de tijd nemen voor reflectie, beter kunnen voorbereiden. Zo groeit m(O)e langzaam maar gestaag toe naar een eerste projectpresentatie in 2007. EK

Van fotografie naar bewegend beeld

Moe zijn wordt onttrokken aan het oog van anderen. Rusten en slapen doet men alleen. Als mensen moe zijn trekken zij zich veelal terug uit het sociale gebeuren en rusten uit in de privésfeer van eigen huis en slaapkamer. Moeheid is dan ook meestal onzichtbaar voor het oog van de buitenwereld. Uitgaand van de gedachte van m(O)e om moeheid uit de privésfeer te willen halen en haar zichtbaar te maken stelden EK en AK het Bed centraal. Wat een bed is voor een gewoon mens, namelijk een rustplek voor beperkte tijd per dag, is het voor een vermoeide vrouw de plek waarin zij het grootste deel van de tijd doorbrengt. Het Bed wordt haar heiligdom, het ankerpunt in haar bestaan van waaruit zij de wereld om haar heen bezielt. De tijd voor slapen en rusten wordt uitgerekt en dag en nacht gaan meer door elkaar lopen. Rusten in Bed is de continue dagelijkse realiteit geworden. Hoe maak je deze vermoeide wereld zichtbaar? Hoe breng je de duur van moeheid in haar beleving in beeld? Hoe ligt een zwaar vermoeide in haar bed?

Wat voor houdingen en bewegingen maakt zij (nog)? Hoe maakt zij van haar bed haar baken, haar oase? Allereerst richtten we ons op bewegingsonderzoek en wilden een bewegingsstuk creëren in en rond het bed. AK heeft een herhalende reeks van eenvoudige alledaagse bewegingen/poses gemaakt uitgaand van een aaneenschakeling van bewegingsgegevens als liggen, zitten, overeind komen en weer gaan liggen. Benaming: een slaapmimografie.

Op een snikhete dag in de zomer van 2006 het onderstel van een bed midden in de kamer gezet, daar boven op een kaal matras met een wit laken, AK trekt een wit hemd en idem ondergoed aan en voert de bewegingen uit. EK fotografeert vanuit twee camerastandpunten, de vermoeide op de rug gezien en vanuit een hoog standpunt.

Omgeving en perspectief

En wat zien we als resultaat? Een vrouw ligt op de rug en draait zich op de zij, een vrouw zit rechtop, zij gaat weer liggen, zij draait zich weer om, ze haalt een hand door het haar e.d. Het eerste perspectief is gewoon, banaal bijna, een kleine wijziging van houding valt op, lijnen worden belangrijk, de esthetiek van de compositie (of het gebrek eraan) valt op. Het andere perspectief werkt eerder vervreemdend, theateraler, hoewel de vraag rijst wat hiermee te zeggen? Wat is er boeiend aan een vrouw die op verschillende manieren in bed ligt? Wat willen we eigenlijk laten zien? Wat is het onderzoek? Waar zijn we naar op zoek? An sich zijn de foto's niet interessant genoeg. De bewegingen evenmin. Een aantal foto's blijkt interessant, omdat

de contrasten tussen onmacht en gestileerde beheersing (de danser aan het werk) opvalt. Dat wringen, daar zijn we naar op zoek. Ogenscheinlijk niets aan de hand maar subtiele verwringingen in het lichaam verraden iets van het interne onvermogen. Ook wordt de omgeving van essentieel belang. Waar ligt deze vrouw? Is ze thuis, in wat voor ruimte bevindt ze zich, in wat voor bed? Een onbewoonbaar pand dat veel te groot oogt voor een vrouw alleen, een houten huisje midden in het bos of een benauwd klein kamertje op de derde verdieping in het centrum van Amsterdam. Een enorm tweepersoons bed of een heel klein kinderbed?

Naar aanleiding van dit onderzoek komt AK uit op de wens om aan houding in verschillende omgevingen te willen plaatsen. Wat is het effect, de betekenis van het beeld van een vrouw die waar dan ook ligt te slapen? In een park, op een zebepad, in de supermarkt, op een feestje. Het meest aansprekende beeld is die waarin de vrouw op de zij ligt en op de rug wordt gezien. Het lijkt tragisch absurd en kwetsbaar, een liggende vrouw in de openbare ruimte, terwijl om haar heen mensen voorbij snellen. Een optie is om daar een korte beeldsequentie van te maken.

m(O)e poses

De motivatie van waaruit we m(O)e gestart zijn is een wens de ervaring van moeheid zichtbaar te willen maken. Een aantal keer hebben we m(O)e poses van elkaar gefotografeerd, moeheid proberen te laten zien. Hierbij kwam de vraag op over waarachtigheid: is moeheid te tonen door haar te creëren zonder

daadwerkelijk moe te zijn? En wat is het verschil met een vrouw die daadwerkelijk extreem vermoeid op bed ligt? Een herinnering aan foto's van een Butoh performer komt op. You love it or you hate it, maar het raakt zeker iets. De pose van het lichaam, verstild beeld, gestold lichaam. rauw, eerlijk, puur. Het lijkt op m(O)e. De kwetsbaarheid van het vermoeide lichaam.

(non)beweging

EK brengt de optie in om de bewegingsreeks op te nemen op video en te gaan experimenteren met tijd: diverse sluitertijden, en tempi in en kwaliteit van beweging. AK is geïnteresseerd in de overgang van staan naar liggen, het gaan liggen. Dat beeld is vreemd, ongewoon. Stel je een feestje voor waar iedereen staand met elkaar praat, en ineens gaat een vrouw liggen, dat moment. Ook ontstond het idee om de reeks uit te breiden met andere beeldideeën die in de bulk (verzameling van ideeën) staan, waardoor een aantal elementen samen kunnen komen. Dan zou de fotoserie en/of video al een kleine installatie kunnen opleveren, een 'dansfilm' of hoe je het ook noemen wilt.

Onze beide ideeën gaan hier iets uit elkaar lopen. AK ziet een verstild en eenvoudig beeld voor zich van een vrouw die slechts ligt en af en toe een kleine beweging uitvoert, een hand door het haar, een schouder die optrekt, een verandering van houding. Met daarbinnen elementen van de buitenwereld die haar storen, zoals muziek die door een open raam klinkt waardoor ze niet kan slapen. Of hard praten en lachen van haar burens.

Dit real time opgenomen. Hoe lang kan dat duren? Wat is er boeiend aan? Er gebeurt zo weinig. En toch, dit is wat AK fascineert, dit niets, deze leegte. Het biedt de mogelijkheid in te zoomen op details en het doet een appèl aan de rust van de toeschouwer. Deze trage en ondramatische situatie is een beeld waar de toeschouwer naartoe kan terugkeren, aan voorbij kan lopen, of misschien juist rust kan geven. Idee van uitgerekte tijd. De vertoningsituatie — waarin de kijker op een bed in dezelfde positie ligt — geeft de toeschouwer de mogelijkheid zich te identificeren met de vrouw op het bed.

Bewegende vrouw

EK wilde eerder een verhaal ontwikkelen waarin ze de slaapmimografie wilde inpassen. Het personage Elle werd geïntroduceerd, en de vorm waarin zij haar verhaal zou laten zien: de ciniaturen. We besluiten om dagelijkse handelingen in een vorm te gieten en een repertoire via losse gestileerde bewegingen, een alfabet, te ontwikkelen. Boeiend is hoe de vertaalslag te maken van de beschrijving van alledaagse handelingen naar iets van mime. Hoe gaan we om met abstractie?

Een steeds terugkerend dagelijks gegeven is het zetten en drinken van thee. Nadat AK nauwgezet alle handelingen beschreef en tot een bewegingsverhaal kwam, voert zij ze uit in de keuken van EK waar deze hen filmt. Een nieuw onderzoek is gestart dat voortgezet wordt in 2007. De vorm van de ciniaturen geeft een enorme impuls aan m(O)e. Naast tonen van een zijnstoestand is het boeiend om een meer theateraal/verhalend

gegeven te gebruiken om aspecten van de vermoeide vrouw te laten zien. Het biedt de mogelijkheid om wat lichter en speelser met het materiaal om te gaan. Elle kan ons alter ego worden. Zij kan meemaken wat in de werkelijkheid niet heeft plaatsgevonden, ze kan uitvergroten of minuscule verkleinden werelden verkennen, zij is de vermoeide Vrouw die zich door haar leven slaat. Wie zij precies is zal blijken: we zijn met haar in gesprek. AK

m(O)e

Dedicated to the beauty of being tired, still from one of the ciniatures, titled 'Elle'. This tired princess on the pea struggles heavily with the burdens of daily life. With no energy to make tea, get dressed, buy food, life is a hell of a job. The makers are interested in the dialogue between performer and the camera itself, slowing down movement, speeding up the compassion towards this heavy, soulful and wilful way of life.

de kunst van kunsteducatie

Mensen reageren unaniem positief als je vertelt dat je aan kinderen lesgeeft in fotografie. Omdat kinderen nog iets kunnen leren wat de volwassene niet meer kan, waarvoor het 'te laat' is? Voor de docerende kunstenaar is het ook iets positiefs: het idee dat je een ander inspireert of op weg helpt, de wetenschap dat je een van de manieren of mensen bent waardoor het kind in aanraking komt met kunst is reden genoeg om energie en tijd in educatieprojecten te steken.

20

Tijdens de tien jaar dat Zero bestaat, zijn er meer projecten geweest waarin educatie een rol speelde. In Roll Over (2002) vroeg ik in samenwerking met fotografe Esther Dijkstra (huidig bestuurslid) aan jongeren op straat om te poseren als oude dames met rollators, de oude dames vroegen wij te poseren alsof ze nog jong waren. De jongeren hebben zich ingeleefd in het trage tempo van de oudjes, de dames hebben zelfs een poging gedaan tot rap. Dat ontstond naar aanleiding van de vraag of ze wisten wat het was. Beeld was in dit project de inzet, als ook een muurkrant die tegen de ramen van het buurtcentrum werden geplakt zodat iedere passant het fictieve nieuws kon lezen. Het project was sterk buurtgericht, en had als insteek het contact en het begrip tussen beide partijen te vergroten op een humoristische en creatieve manier. De aandacht voor en de impact van dit project was groot; het werd gemaakt in een tijd waarin meer instanties het gebrek aan contact tussen jong en oud problematisch vonden, en op allerlei manieren pogingen deden om jong en oud bij elkaar te brengen. We werden door een docent aan de Hogeschool van Utrecht uitgenodigd om een lezing te geven aan sociaal pedagogische studenten; zij waren benieuwd hoe 'wij kunstenaars' onze doelgroep ofwel de deelnemers hadden bereikt. Dat was redelijk simpel: door de straat op te gaan. In die zin ligt kunst met buurtbewoners en straatwerk in het verlengde van elkaar, je moet het vertrouwen winnen, en zelf vooral heel veel zin hebben in deze ontmoeting. Openstaan voor het onverwachte, niet opgeven als

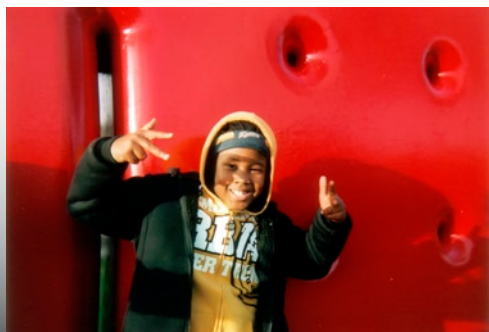

Rollover

de dingen anders lopen dan verwacht. Een stuk optimisme paren aan realiteitszin. Belangrijke eigenschappen als je met mensen wilt werken, of het nu in de vorm van een buurtproject is, of in het kunstonderwijs.

Superflitsers: fotografieproject met kinderen in Amsterdam Zuid en Noord

De opzet was bedacht vanuit een simpel idee: met foto's kun je een eenvoudig verhaal vertellen. Hieldend om is een onuitputtelijke bron, en

Supercool

Superveel

kinderen worden meteen enthousiast als je een kunstdiscipline vanuit een heldenperspectief belicht. Binnen de klassieke verteltraditie die in sprookjes voorkomt en door moderne kinderboeken en -cinema als Harry Potter een flinke opleving hebben meegemaakt, speelt het kind de hoofdrol, neemt beslissingen, is verantwoordelijk. Het trotseert op een creatieve en intelligente manier de volwassenen, en leert van hen. De rol van goed en kwaad is misschien wat zwart-wit te noemen maar voor het vertellen van een persoonlijk verhaal werkt deze invalshoek prima. In Superflitsers wordt dit held zijn direct gekoppeld aan de mogelijkheden die het maken van kunst biedt, in dit geval dan door middel van fotografie, het beschilderen en bekrassen van de foto's, het bedenken van stripballon teksten en onderschriften.

Georganiseerde kunstvormen als film en gecompliceerde fotoshoots vragen om een team waarvan de leden verschillende taken voor hun rekening nemen. Wie doet de camera, wie gaat over het licht. De acteurs/modellen van de foto werken samen met de fotograaf: waar ga je staan? Hoe kijk je? Wat doe je precies? Het bewerken van het materiaal vraagt

om een nieuwe kijk op het materiaal, en het speels overtreden van conventies. Een zee kan geel worden, een zon blauw, en een groepje springende skaters kan van een pont afspringen in de richting van een regenboogflat. In een wereld waarin foto, verf, inkt stift, krasnaald en verhaal het voor het zeggen hebben, is alles mogelijk.

In Amsterdam Noord is Kansweb (organisatie voor maatschappelijke ontwikkeling en vrije tijd) actief en gedreven bezig om kinderen en jongeren betere activiteiten aan te bieden en de buurtbewoners met elkaar en hun buurt (meer) kennis te laten maken. Kinderwerker Wilma Kabdi kwam tijdens een congres in aanraking met coördinator Pauline van der Lee van Buurthuis Cascade in Amsterdam Zuid. Deze vertelde van de resultaten van de eendaagse Superflitsers workshop die EK georganiseerd had in het voorjaar. Voor Kabdi was dit een reden om EK te vragen om een uitgebreide versie van tien middagen in Noord aan te bieden. In overleg met Kabdi breidde EK de opdrachten van de workshop uit, het accent kwam meer te leggen op verschillende locaties in Noord, waar ruimte een rol speelt, en kinderen ook op het idee zou brengen na afloop van de workshop

Supersterk

Supergevaarlijk

meer tijd te spenderen. Kinderen kwamen op verzoek van EK naar de derde les met skateboards en skeelers, om een heldengevecht in scène te zetten. Straatcultuur werd zo een belangrijk ingrediënt om de kinderen de mogelijkheid te bieden in hun eigen taal hun eigen beeldverhaal vorm te geven. Plezier en uitdaging, sportiviteit, en humor waren kenmerkend voor deze les, en werkte ook door in de daarop volgende lessen.

Concentratie: alles met de hand!

De jonge leeftijd van de doelgroep leek de ontvankelijkheid voor het handmatig bewerken van het geschoten fotomateriaal en het letterlijk verknippen van het beeld groter te maken. Deze kinderen zijn nog niet ingewijd in de wereld van de digitale fotobewerking met computer, al wisten de meeste kinderen het verschil tussen het analoge fotograferen en een digitale aardig te benoemen. Niet weten wat je schiet, niet steeds op een schermpje turen, maar met je oog door een viewër kijken, biedt een helderder focus, vraagt om moed. Ook het handmatig beschilderen en bekrassen van de foto's werd door de kinderen enthousiast uitgevoerd. Tijdens veel schildersessies kon je een speld

horen vallen. Het is geen gemakkelijke klus, je werkt met kroontjespen en dunne, soms enkelharige kwasten, en ecoline. De keuzes waren gedurfd, er was geen enkele schroom om beeld in te kleuren, te verknippen of over te schilderen. Collagetechnieken waarin werkelijkheid nieuwe betekenis krijgt door de delen los te maken en op een fantasievolle en onlogische manier opnieuw te verbinden, werden op een natuurlijke manier uitgevoerd.

Evaluatie

Voor een evaluatie is het nog iets te vroeg, omdat het Superflitsers project nog de maand januari (2007) doorloopt. Wat er inmiddels uitgerold is, is positief te noemen. Kinderen kijken met nieuwe ogen naar hun eigen buurt, naar elkaar en naar zichzelf. Door het heldenthema op zich, de noodzaak en de creatieve manier van samenwerken, wordt de standaard sociale structuur die sterk heerst in groepen kinderen (waarin de leiders het steeds voor het zeggen hebben en de stillen moeten volgen of dichtklappen) doorbroken. Bedenker en docent EK heeft plannen om dit project aan andere buurthuizen aan te bieden, waaronder Amsterdam Zuidoost, en Amstelveen. Rollenspel en

acteren zal een plek krijgen, naast een verdere uitdieping van fotografietechniek, handmatige bewerking, verteltechnieken en het schrijven van ultrakorte dialogen.

Het is goed om je eigen technieken en inzichten door te geven als kunstenaar: het betekent vooral het relativeren van je eigen kunst. Door de technieken en concepten behapbaar te maken voor niet-ingewijden, ontdek je zelf ook nieuwe werkvormen, en leer je jouw werk en vooral de werkwijze opnieuw kennen. Ook word je bewuster van de stappen die je zet en leer je dat de tussenstappen die je kinderen toestaat niet eens zo gek zijn om zelf ook in te voeren. Het praten over gemaakt werk met kinderen, buurtwerkers, stagiaires en de ouders draagt bij aan het bewust worden van de betekenis van kunst in het

dagelijkse leven en de rol die het speelt in de vorming van kinderen en volwassenen.

The art of art education

Especially for younger children, this project seems to tap in to their own natural ability of creating new worlds, while destroying old ones. The analogue photography combined with the use of ink and scratching tools was used with enthusiasm and a lot of concentration. Taking a great part of the workshop outdoors, scouting their own neighbourhood, putting on roller skates and working as a team, all added up to the success of this project where photography, cartoonesque narratives and street culture, mutual respect for each other and their own urban environment went hand in hand.

oppervlak, de vlek, de plek

25

Je zou zeggen dat er niets meer aan te doen valt, als je als fotograaf ergens bent waar iets was, en het is er niet meer. Je staat daar, met je fototoestel, je plan, je idee, je hoop. Je verwachting.

Aangezicht, een gedateerde term voor het gezicht, of aanzien. Zero ziet, is een oud motto en dat lijkt mager maar wij vinden dat het de kern van ons kunstenaarsschap aanduidt. Dit zien duidt meteen een proces aan, de 'beweging' van dit 'goede kijken' is een cyclische, namelijk zien, en omzien, teruggaan en denken, bedenken, plannen, bang zijn en laten afdrukken, teruggaan naar de plek, trotseren van elementen en kijkende of starende mensen, je verschansen in je concentratie, de energie oppikkend of ombuigend van een plek en vooral jezelf verlaten op een goed werkend stuk gezonde

intuïtie. De plek, het object of subject, of het nou een stoeptegel is of het karkas van een beest in de hal van een klinisch schoon geschrobde flat in het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart, maakt niet uit. Dingen veranderen constant. Lijken stil te staan, stil te zijn, sporenvrij, soms wat vuiler dan anders. Het kijken naar het ding is al betekening, bekijken, bevullen, zuiveren, kleuren is zelfs mogelijk met een blik. Goede aandacht doet dingen soms opbloeien. De verantwoordelijkheid ligt hier in het zien, opmerken, stilstaan bij wat straks of niet meer is of wel maar anders. De stad tekent steeds minder voor haar eigen aangezicht, daarvoor zijn hogere machtsstructuren verantwoordelijk, geld, architecten. Beleid. Het zelf kunnen betekenen is een klein gebiedje. Je moet verrekte snel zijn, wil je iets aan kunnen richten, kraken is bijna niet meer

mogelijk, een tag of uitgebreidere graffiti uiting is binnen no time weggepoetst. Ik zie in de laatste tien jaar veel veranderen. Wat verwaarloosd is, duurt maar even. En dat is jammer. Ergens. Zelfs de dakloze die huist onder het viaduct van de Heemstedestraat ligt in een aangeveegd gebied. Op nieuwjaarsdag werd hij gedooft en liet dit met blote billen zien, en openbaar gepoept. Ik was foto's van 'zijn' bootje aan het nemen van een afstand, maakte mijn typische omcirkelende beweging in de richting van mijn subject, zonder er bovenop te willen gaan zitten. Ja, en dat zonder zoomlens. Een vreemde vorm van discretie ergens. Niets makkelijker dan om als een soort paparazzi de marginale medemens te kijk te zetten. Maar ik moet zeggen dat ik me beschaamd voelde, toen de man zijn broek liet zakken. Deze man klom uit een boot, en sinds enige jaren is deze plek zo'n typisch vage gedoogzone waar daklozen een tijdje wel en dan ineens een tijd mogen 'wonen'. Het is een fenomeen dat ik vooral heb mogen waarnemen zonder camera. Het vastleggen of nader beschouwen met hulp van de camera geeft nog geen verdieping in het visuele aspect van het onderzoek; het zet mij als maker meer aan het denken waar de grens ligt tussen ordinair voyeurisme

en contemplatief en subtiel onderzoek. Wie zet er hier wie te kijk? In mijn werk komt het viaduct en wat zich onder dat viaduct afspeelt steeds terug, ook in het werk van cm. Het is een uitdaging om dit onderzoek voort te zetten, en de relatie tussen bezoekers van deze unieke plek aan de randen van de stad en de plek zelf te onderzoeken. Op een manier waarbij de bezoeker en soms tijdelijke bewoner van de plek bij het onderzoek betrokken wordt zonder geweld te doen aan zijn territoriumtrots.

En aan de werkelijkheid...

Het daagt me uit als fotograaf annex schrijver: wat niet is, bestaat in oude, opgeslagen beelden, wat komen gaat valt in een verhaal te gieten. Het gemis is een stuk persoonlijke historie, die een vergane plek opnieuw bezielt. EK

Sur place & on the surface

In the modern city there is no time anymore for the 'growth' of true decay. Dirt is cleaned up before you know it, buildings are torn down to make place for new offices. There you are, camera in your backpack, well-prepared, to shoot on that spot you passed so many times on the bike. It's gone. But this missing challenges other ways of storytelling.

individueel onderzoek

Door de s.a.k. (Stichting Amsterdamse Kunstenaarsverenigingen) werd EK voor de tweede keer uitgenodigd om deel te nemen aan een groepsexpositie, met als thema 'Heidenen'. EK greep de kans om de schetsen van haar onderzoek N.O.S.E. concreter uit te werken.

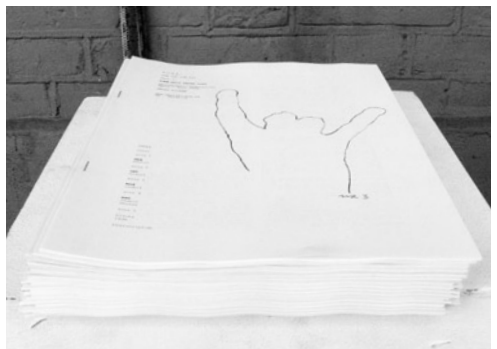
28

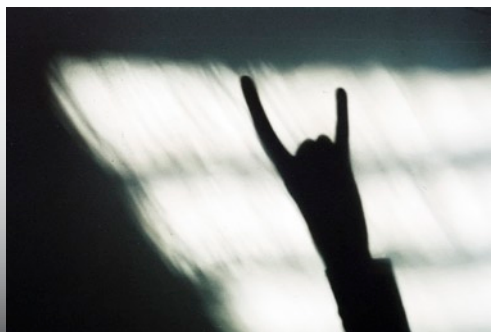
In N.O.S.E. ontwerpt zij door fotografie, inkttekeningen en teksten een eigen, spirituele landkaart en iconenreeks waarin zelfgemaakte Heidens getinte halfgoden het voor het zeggen mogen hebben. De afkorting staat voor No(r)d, Ost, Süd en Est (West) en is een indicatie voor de vier windrichtingen die in haar leven een spirituele rol spelen. In een korte periode legde zij haar eigen, actuele leefroute vast in associaties en beelden. Op basis van de route, de herinneringen aan oude paden uit haar kindertijd maakte zij nieuwe halfgoden: een provocerende naam voor mensen die van haar de uitnodiging kregen om mee te helpen met de vormgeving van deze nieuwe goden. Dit waren bewust mensen uit haar naaste vriendenkring, en de uitnodiging aan deze mensen was om een transformatie te willen ondergaan die zou doorwerken in het beeld. Deze transformatie werd tegelijk gerelativeerd door de props beperkt te houden en de eigenlijk maaktijd minimaal. Eerder hanteerde zij deze werkwijze in Spertijd. Het 'model' blijft op deze manier meer zichzelf, krijgt de kans niet om te vergroeiën in een rol die hij of zij denkt te kennen uit de wereld van de fotografie of de media. Het vergroot de kans op authenticiteit en transparantie. Bij het beeldonderzoek hield zij een logboek bij, dat ook tijdens de presentatie een rol speelde, in tegenstelling tot eerdere installaties waar EK een exemplaar van een tekst neerlegde in de vorm van een boek in een leeshoek.

Evocaties en confessies

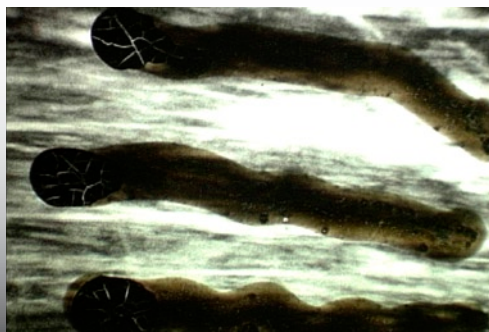
Het woord logboek doet geen recht aan de bedoeling van de teksten. Maar goed, lastig uit te leggen wat de tekst toevoegt aan het beeld. Want waarom zou je anders tekst tot onderdeel van een installatie maken? EK koos er dit keer om de tekst te kopiëren, niet zoals in Spertijd en Stilwater een enkel en uniek exemplaar, maar gratis (GRATIS!) mee te nemen bundeltjes. Veel tekst, kleine letters in kolommen bedrukt, een soort krant. In de tekst een strenge indeling, de windstreken, en beschrijven van het maakproces, de problemen, de ontmoetingen. Evocaties: aanroepingen die in de Wicca zoals EK deze zelfstandig en volledig solitair vormgeeft, een rol spelen. De taal van deze evocaties is homemade te noemen en ontstaan volgens surrealistische richtlijnen voor het oproepen van automatisms. Heel concreet is dit een loslaten van logica en voor EK zelf hield dit ook een studie in van de basis van enkele talen die zij vanaf haar jeugd heeft bestudeerd: Nederlands, Duits,

Logboek N.O.S.E.

N.O.S.E. onderzoek

Still uit Spuw

Engels, Frans, Latijn en Grieks. Waaraan zij het Italiaans en tja, een zelfgefabriceerde Noorse taal toevoegde. De wortels van deze talen komen soms overeen, vaak ook niet natuurlijk. In het bestek van dit verslag voert het misschien wat ver om dit taalonderzoek uit te leggen. Maar er is wel gebleken, ook uit reacties van bezoekers aan Heidenen, dat de combinatie van beeld en tekst krachtig is. Dit geluid hoorden we eerder na de eerder genoemde projecten Stil water en Spertijd.

Inkt en tol: draaien en de rol van het ding

De bloedinkttekeningen zijn ontstaan uit de behoefte om spirituele technieken te integreren met fotografische. De cyclische opvatting van tijd en leven ligt ten grondslag aan dit project; het is te vinden in de benadering van het 'bezien' en ook een duidelijke Zeromatige benadering van de realiteit die vorm te geven is door er op een kunstzinnige manier mee om te springen. Het handmatig betekenen en krassen had eerder een resultaat in Spuw maar vroeg in deze eerste fase van N.O.S.E. om een welafgewogen en strenge vorm. Het uit handen geven van een beeld, wat inherent is aan deze manier van werken en omgaan met een model zit hem ook in het in de inkt

dopen van een tolpunt en deze loslaten. Natuurlijk vraagt het om een strakke hand, maar juist daarin zit de kracht, in deze combinatie. In een zorgvuldig onderzochte persoonlijk haast archeologisch te noemen veld, worden kleine 'putdeksels' opengezet, of wellicht wat positiever geformuleerd, kleine luchtgaten geprikt om zo toegang te geven tot externe input.

Whites

Een ander onderzoek waarin de ruimte aan het woord is. Het object dat de overbelichting doorstaat, is het uitroepteken. Het is een experiment met sluitertijd, en gerommel met oude, bijna kapotte fotocamera's en resten oude film. In dit onderzoek staan ruimte en object tegenover elkaar. Dat mag vreemd klinken als je de foto bekijkt waarop de contouren van een bouwlamp te zien zijn. Waar is dan het contrast? De ruimte om de lamp is een woonkamer, de lamp heeft als lichtbron niets te zoeken, en werd daar tijdelijk geplaatst bij gebrek aan studio. Ook in Even God likes cars speelt een dergelijke 'misplaatsing' een rol: wat doen die auto's op de oude heuvels van Rome? Klinkt misschien wat vergezocht, maar het idee is flexibel: vanuit de ruimte

White silent studio

Even God likes cars

en zijn functionaliteit bestudeer je een tijd wat zich aan de ruimte aandient, opdringt. Het 'witten' is eigenlijk het resultaat van een ongewone verbinding. Whites is tijdens een bezoek aan Rome als onderzoek gestart in 2004 en wordt geïntegreerd in het N.O.S.E. project, en zal in 2007 een groot deel van het N.O.S.E. 'kompas' beslaan. Met het model dat de eenhoornvrouwe zal verbeelden, actrice en coach Alexandra Janssen, zijn de eerste gesprekken gevoerd. Zij heeft eerder gewerkt met EK in het eerste Zero jaar (1996) en drie jaar later als hoofdrolspeler in de korte film De Auditie van de Roos (1999). Het 'witten' zal een proces zijn waarin model en ruimte een

strijd aangaan. De resultaten van dit project zullen waarschijnlijk in 2008 gepresenteerd worden in de Hollandse Manege in Amsterdam. Whites zal ook onderdeel van N.O.S.E. worden.

..... **Individual projects**

This year Emily accepted another invitation by the S.A.K. (Samenwerkende Amsterdamse kunstenaars) to join the group exhibition with the theme 'Heidenen' (Pagans). Spiritual and language research led to an interesting visual and conceptual installation. In another project the relation between space and 'foreign' object is expressed in the process of 'whiting'.

secundaire individuele participaties

Het deelnemen aan andermans project als model, assistent, projectmedewerker vraagt om een andere soort van verantwoordelijkheid, betrokkenheid, een bijna dienstbare houding. Subject zijn. Luisteren, incorporeren van andermans idee, verdinglijken. Meewerken aan andermans ideeën, al ken je die ander goed. Onderwerp zijn. Meenemen in je eigen leven, verwoorden wat het met je doet, grenzen aangeven. Grenzen overschrijden. Samenwerken.

32

AK's participatie aan N.O.S.E.

'EK vroeg mij om model te staan voor N.O.S.E., a pagan project. Wat ik van het project afwist was dat het over heidenen ging en dat EK (in haar eigen woorden) 'een derwisj aan het ontwikkelen (was), in vrouwelijke vorm, zij draait langdurige pirouetten. Onderwijl ziet zij zichzelf steeds in de spiegel (spotten) en draait verder na een korte fixatie. Zij staat op de grond, boort met haar scherpe spitzten gaten in de grond, maar doordat zij contact houdt met de lucht (niet zozeer het hogere, omdat ik dit niet meer als zodanig zie) boort zij zichzelf niet vast'.

Het beeld van de derwisj intrigeert me sinds ik in 1990 in Turkije ben geweest. Toen EK vroeg of ik als een vrouwelijke derwisj gefotografeerd wilde worden heb ik 'ja' gezegd. Ik vind het aan de ene kant esthetisch, die mannen in witte gewaden die uren kunnen draaien. Het maakt me ook nieuwsgierig. Waarom doen ze dit? Wat willen ze hiermee bereiken? Dat het fysieke draaien en het spirituele middelpunt in de beweging samen kwamen leerde ik pas jaren later. Ik heb een derwisj in levende lijve mogen aanschouwen toen ik in Italië was voor een workshop die plaatsvond binnen een Soefi-gemeenschap. Het was een om eer een korte (vijftien minuten) demonstratie van een draaiende derwisj te zien. De man draaide zijn blik naar binnen, richtte zijn aandacht op zijn middelpunt en begon langzaam te draaien. Vervolgens steeds sneller en sneller en sneller tot hij in de karakteristieke pose terecht kwam. Hij bleef doordraaien maar het leek alsof hij stilstond. Het geheel had de

Pirouette in red

sfeer van een meditatie. Het raakt aan een spirituele beleving die ik 'ergens' herken.

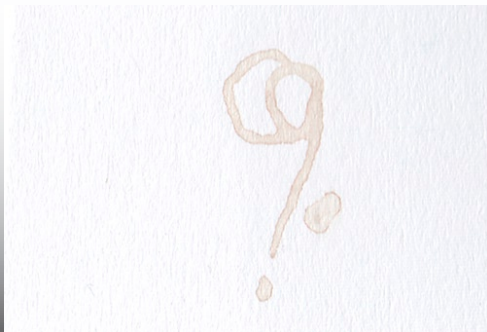
Gekleed in een zwierig rokje over een open jurk met voeten gestoken in de oude dansschoentjes van EK draaide ik, mezelf, op een dag midden in de zomer, in mijn tuin een uur in de rondte. De schoentjes deden mijn kinderlijke verlangen om een bovenaards zwevende en zwierende ballerina te worden herleven, terwijl de draai, de cirkel een gevoel van vrijheid gaf. Tijdens het draaien merkte ik dat ik me totaal niet moest bezighouden met de fotograaf en slechts mijn 'ding' doen, omdat ik anders acuut misselijk werd en direct mijn evenwicht verloor. Kortom, 'kijk eens hoe mooi ik dit kan', nee, de focus naar binnen en haar alleen maar richten op draaien, stilstaan, draaien, stilstaan. Het was dan ook niet mogelijk te poseren, ik kon slechts doen wat ik deed, ongekunsteld, of het nu 'lukte' of niet. De derwisjiana bracht in herinnering mijn fascinatie voor cirkels en het besef contact te willen houden met het middelpunt in mezelf. Mooi project.' AK

EK's participatie aan Design God

Bestuurslid Ania Harre maakte EK attent op een project van theatermaakster Petra Ardai (medeoprichtster van mimetheatergroep Space). Ardai zocht deelnemers aan Design God, een hoorspelvoorstelling in de openbare ruimte, een interactieve zoektocht naar waarneming en werkelijkheid, naar een manier van religieus ervaren. Ardai bivakkeerde in oktober een week lang op het Leidseplein waar ze gasten uit diverse religieuze stromingen ontving en gesprekken voerde over uiteenlopende levensvisies. In de foyer van het theater konden bezoekers bij de speciale Design God balie een iPod en een routebeschrijving afhalen en op de locatie aangekomen beluistert de bezoeker een 'snapshot of the divine'. Na afloop werd het publiek uitgenodigd een eigen snapshot te maken. Het project werd besloten met een theatraal verslag van de ervaringen van de makers en publiek naar aanleiding van (voor)onderzoek en de nieuwste snapshots. Design God was onderdeel van het Leidseplein theaterfestival Transitio. Centraal in deze editie van Transitio stond het transitkarakter van de identiteit, nieuwe definities van identiteit, verbondenheid, uitsluiting en de mechanismen die hierbij in werking treden.

EK stuurde aan Ardai mails met beeld en korte, bijna cryptische beschrijvingen:

'Pirouette in red: een eigentijdse derwisj, gewoon een vriendin in haar achtertuin. De draai staat centraal in het leven van veel vrouwen, cycli, dizziness, rondjes draaien, veel hetzelfde [moeten] doen. Een oud thema wellicht. Ik heb de omgeving weggekrast

Derwisjiana nr. 2

Derwisjiana nr. 4

in rood. De vrouw op de foto is een kleine danseres, priesteres, ze draait, en draait, en wordt een tol. Contact met het goddelijke.'

Over de tekeningen:

'Na pendelen getekend met een kleine tol, gedoopt in een mix van menstruatiebloed/inkt. Het verloop van de vier tekeningen is op grond van steeds meer inkt in het mengsel. Dat zie je ook aan de kleur. Het object laten draaien, de punt op het papier zetten, en loslaten is voor mij een symbool van je als mens minder 'bemoeien' met het goddelijke.'

En over de hoorns van een door haar verwodaniseerde vriend:

'In Wodanesque transformation fungeren de hoorns van deze moderne 'wodan' als antennes, om geluiden op te pikken, emoties. Om in te tunen op de anderen, niet om er voordeel mee te doen, maar om meer dan zijn dan alleen maar ik.'

Ook videokunstenaar Ania Harre nam deel aan dit project met een video waarin ondermeer EK en haar hond Luca figureerden. In Osdorp stonden zij een lange tijd stil voor een aantal woonflats terwijl de wind om het gebouw gierde. Het stilstaan en

de stilstand indenken was de concentratie waardoor het beeld vorm kreeg, de instructie was minimaal maar doeltreffend en dat AH vroeg specifiek om verstilling door stilstand leidde tot veel innerlijke commotie bij de acteur. En de hond! In de video spelen drie mensen een rol, een man, een vrouw, een meisje. Achtergrond: een typische Osdorpiaanse flat, schotels aan balkons, grauwe Oostbloktinten. En toch stralen de beelden van grootsteeds weten, de stilstand trilt, de mensen staan, trekken soms met hun mond, de linten aan een bontmuts wapperen anarchistisch op de wind heen en weer, het meisje moet ineens glimlachen. Een explosie van het minimale, grote bewegingsvrijheid voor het kleine. Een fotografische benadering van bewegend beeld in feite, een soort parodie op de persoonlijke portretten die een lokale zender als AT5 maakt van de Amsterdammer anno nu.

..... **Secondary individual participations**

Being a subject in a fellow artist's project demands other skills: following leads, being transparent and flexible, listening and reflecting. Both Zero artists truly enjoyed their participation and are looking forward to more activities of this kind.

m(O)e

Het streven is een eerste projectpresentatie in 2007. Deze zal bestaan uit vertoning van ciniaturen en het in stilte laten lezen van teksten. Foto's zullen op de grond worden gemonteerd zodat bezoekers ofwel moeten liggen om de foto's te kunnen bekijken, of in ieder geval zichzelf kleiner maken. In de presentatieruimte, die nog niet bekend is, maar in de richting zal gaan van een leegstaande eenkamerwoning ergens in suburbia krijgt de bezoeker verder de mogelijkheid om zijn eigen momenten van intense moeheid te bekennen. Een enquête, een wedstrijd, een aanklacht, een hommage.

Voyeurette 1963 wordt n.o.s.e.

Deze invulling door EK van Holes wordt in 2007 voortgezet als onderdeel van het project n.o.s.e. Naast het onderzoek van de Whites en de eenhoornvrouwe, zal een onderzoek gestart worden dat de Romeinse Aves als uitgangspunt neemt. De Aves zijn voorspellingen waarbij de patronen en de vliegrichting van vogelgroepen werd bestudeerd. De vogels die geweerd worden door mensen door middel van vogelsilhouet stickers, zullen worden gedetermineerd. De stichting voor de Vogelbescherming zal meewerken aan het onderzoek. Een aantal medewerkers hebben aangegeven het project interessant en origineel te vinden. De relatie die EK wil onderzoeken tussen mensen, vogels, stickerafbeelding, functie van het opplakken, windrichting en locatie is voor zover bekend niet eerder onderzocht. Een schrijver als Borges heeft wel uitspraken

in deze richting, nou ja, vooral suggesties gegeven over hoe wij mensen de tekenen van de dieren kunnen gebruiken. Dit gaat verder dan een klimatologische studie. Of sjamanistische duidingen.

Cars

'Februari 2006. Na een tocht door de vochtige kou aangekomen op de snelweg, met als doel zo dicht mogelijk bij de auto's te komen. Voortbordurend op een avond in de zomer van 2005, toen ik met camera en statief midden op het Mr. Visserplein stond om het licht van de mobielen te bevrozen. Auto's zijn vreemde objecten, zeker als je er zelf niet een rijdt, en er bijna nooit in zit. Een voiture (pkw, car, automobiel) doet aan als een mechanisch dier zonder bestuurder. De bestuurder zit er wel, maar achter glas en reflectie, wat maakt dat hij of zij (het?) jou wel ziet, maar jij hem/haar/het niet. Als je in een auto door de stad gaat zie je andere dingen dan op de fiets. Al kan ik dit maar ten dele beoordelen, want op de fiets ben ik bestuurder, in de auto altijd passagier. In de auto zie ik dus ook daarom veel meer. Het perspectief is vanwege de zithoogte anders. Alsof je op een stoel zit en de stad eromheen stroomt; een levende filmvoorstelling. Waarom die behoefte aan hoge auto's? Dat je mensen niet in de ogen hoeft te kijken, maar over ze heen kijkt, zal meespelen. Terug naar de snelweg. De time lapse video's van steden in beweging, en de lang belichte foto's van wegen met strepen licht in mijn achterhoofd. Als je een snelweg, in het donker, lang genoeg belicht, verdwijnen de wagens en blijven alleen de lichtbundels over.'

Cars zal vorm krijgen als een visueel blog. Later in 2007 wordt een selectie van het geproduceerde werk gepresenteerd. CM

Roman of roadmovie?

EK schrijft sinds 2000 en publiceert naar alle waarschijnlijkheid in 2007 haar eerste verhalenbundel. Inmiddels is zij bezig met een roman: de Bonsai Jungle. Typische Zero motieven spelen ook hier een rol. EK vraagt zich af of het ontwikkelen van de personages op een beeldende manier kan plaatsvinden, zij denkt aan een project die het schrijven moet ondersteunen maar die ook de grenzen van waar tekst eindigt en beeld begint, onderzoekt. Ook in de Bonsai Jungle speelt het viaduct, buiten leven een rol. Het verhaal gaat over twee zwerfjongeren die proberen te overleven. Ze raken elkaar kwijt, en ondanks serieuze inzet van beide kanten komen ze niet meer tot elkaar. Een moderne versie van de Koningskinderen. Bewegen, van elkaar af, naar elkaar, is een motief. EK denkt ook aan

bewegingsonderzoeks video-opnamen, die ook vruchtbaar kunnen zijn voor het verdiepen van onderzoek naar een plek, en hoe jij je als kunstenaar tot die plek en zijn tijdelijke bewoners of bezoekers zou kunnen verhouden. Het is eigenlijk een lang gekoesterde wens, om ook deze discipline een actieve en fuserende rol te geven binnen Zero. Dit is de inzet voor 2007.

In die zin kan er echt al gesproken worden van een vorm van conceptuele installaties, alle disciplines dienen een bepaalde idee, en zijn zonder deze idee waarde vrij. Maar goed, wanneer is tekst literatuur, wanneer is een foto een kunstwerk? De autonomie van de verschillende disciplines staat trouwens vandaag de dag stevig ter discussie. Wat Bonsai Jungle betreft is het einddoel wel een roman, een object van papier die een wervelende 3-d wereld vertegenwoordigt en wil oproepen. De eerste presentatie van dit 'project' staat gepland voor 2007 onder de noemer 'Luie lezers gezocht'. EK denkt aan een lezing door verschillende mensen, op een aantal locaties die een rol spelen in de roman.

Cars

stills uit Detox Elegant Fine (16mm bw), 1998

Detox Elegant Fine

In 1998 studeerde ik aan de Boston Museumschool of Fine Arts: 16mm film. Zij schoot zwart-wit materiaal in de stad en aan een stadsstrand onder de rook van Logan Airport voor een korte film over de relatie tussen een broer en een zus, gebaseerd op haar eigen moeizame relatie met haar broer. In de film is vallen en contact maken een terugkerend motief. Tien jaar na dato heeft zij besloten het materiaal te laten omzetten naar een digitaal bestand, om het op de computer te kunnen monteren. In de loop van 2007 zal zij een eerste montage laten zien tijdens een projectpresentatie.

Projectpresentaties

Nieuw is het idee om elke drie of vier maanden een projectpresentatie te organiseren. De kunstenaars laten alledrie weten hoever hun individueel onderzoek is gevorderd, ze schrijven een manifest of onderzoeksrapport voor zichzelf en de buitenwacht, leveren beeld en tekst voor website en nieuwsbrief. Op toerbeurt

wordt de mailing verzorgd. Degene(n) die presenteert/presenteren regelen de ruimte en de logistiek rondom ontvangst bezoekers, hoe klein van aantal dat misschien ook is. Dat zal per keer wisselen en afhankelijk van de status van de onderzoeksfase en de behoefte van de maker(s). Zo kan het werk in zijn groei gevolgd worden en bevorderd in zijn groei door deze positief kritische aandacht. Oorlogswaan (onderdeel Spertijd, 2004) zal in februari als slideshow worden ingezonden naar het mixed media festival The Great Escape dat juni 2007 wordt georganiseerd door NoisiVision, een multimedia laboratorium voor transdisciplinaire kunsten in Breda.

Plans

Several projects are going to be continued, the role of text will be autonomized, or not! That's the question. A new novel, still written, will be read on locations that play a role in the story. Every three or four months Zero will organize presentations of current projects.

presentaties/publicaties

Presentaties

januari/februari

Holes

Video/fotografie

Galerie Kortsluiting/

1e Schinkelstraat/Amsterdam

september

N.O.S.E. in groepstentoonstelling Heidenen

Fotografie/inkttekeningen/essays EK

De hallen/Bilderdijkkade 60/Amsterdam

oktober

Open Ateliers rond de Schinkel

Projectruimte Retort

Aalsmeerweg Amsterdam

Leiduinstraat 36-2, Amsterdam

Publicaties

januari

ZeroSignal

maart

Jaarverslag 2005

december

fotografie EK

Tortuca, tijdschrift voor literatuur
en beeldende kunst

de memoires

unicor
een hoven

(seks. raten
kruist mdaag
ongehuld)

unicor van
late nk

Suburbia Een suburb is eigenlijk een zelfstandige wijk, buiten de stad, met voldoende voorzieningen zoals een supermarkt, een videotheek, om te kunnen overleven. De term komt oorspronkelijk uit Amerika. Het beeld van een suburb is vaak veel uniforme architectuur, mensen zijn niet arm, een slaapstad. Bij Zero is de focus op bepaalde met name Amsterdamse die aan de rand van de stad liggen, waarachter is doorgebouwd. Geen geïsoleerde suburb in de oorspronkelijke betekenis van het woord maar de scheiding van het leven in de stad en de isolatie van een energierijke buitenwereld is nog steeds voelbaar. De wijken rondom de Ring hebben dit karakter in sterke mate.

Evocatie aanroeping van (een van de) vier windstreken, hier vooral een concentratie op de herinneringen die uit die hoek kunnen komen waaien, om zo opgeslagen teksten te kunnen ontsluiten.

Spertijd installatie gekoppeld aan een doorlopende twee maanden durende projectpresentatie in 2004 in projectruimte Retort (Amsterdam Zuid), waar EK en CM

de buurt in de verbeelding een staat van waakzaamheid en oorlog en schaarste lieten zijn. Buurtbewoners waren bij dit project betrokken als model, en actieve bezoekers. Financieel ondersteund door het vsb fonds en stadsdeel Oud Zuid.

Butoh collectieve naam voor een verzameling danstechnieken en motivaties voor dans, geïnspireerd door de Ankoku-Butoh beweging. Typisch Butoh zijn speelse en groteske beeldtaal, uitgevoerd in witte body paint. Zijn grondvester is ondermeer Tatsumi Hijikata die de transmutatie van het menselijk lichaam in andere vormen onderzocht en uitvoerde, zoals rook, stof, geesten en dieren. Hij ontwikkelde ook een poëtische en surrealistische danstaal, butoh-fu ('fu' betekent 'woord' in het Japans), om de danser te helpen transformeren naar andere materialen.

M.E. Myalgische Encephalitis wordt vaak in een adem genoemd met cvs, Chronische Vermoeidheidssyndroom. M.E. wijst op spierpijn met ontstekingen van het zenuwweefsel. Omdat dit laatste minder aangetoond is, is cvs beter als term. Over

delijkheid
OER
glas / at home later
smeden

de diagnose, de oorzaak, de mechanismen, het verloop en de behandeling is nog veel onzekerheid. Een syndroom is een groep van ziektekenmerken of symptomen, chronisch betekent langzaam, langdurig en slepend. Vermoeidheid is moe zijn, zich moe voelen, matheid, loomheid, gebrek aan energie en veerkracht.

Ciniaturen korte films of gefilmde bewegingssequenties, al zou de term beeldessay ook van toepassing kunnen zijn.

EK Emily Kocken (1963) studeerde cello en schoolmuziek aan het Brabants Conservatorium in Tilburg. Tijdens haar werk als muziekdocente ontdekte ze film. Inmiddels is zij gevormd, door cursussen en studie aan de Boston Museumschool of Fine Arts. Haar voorliefde gaat wat het filmen betreft uit naar het handmatig bewerken, van analoog geschoten materiaal. De fotografie is haar sinds 2004 als extra medium min of meer in de schoot geworpen. Beeld maken en schrijven worden steeds meer als een twee-eenheid gevoeld, en inspireren elkaar wederzijds.

AK Anita Kooij (1963) studeerde mime aan de Theaterschool in Amsterdam. Als speler/ maker en docent houdt ze zich bezig met de theatrale en pure taal van het lichaam. Improvisatie speelt een belangrijke rol. Video ontdekt ze tijdens haar studie aan de UvA. Ze werkte mee aan een documentaire en analyseerde vertelstructuren en montage in film. Vanwege ziekte stopte ze vanaf 1999 tijdelijk met haar theaterwerk. In die tijd schreef ze teksten over (de ervaring van) het eigen lichaam, als momentopnames in de tijd. Fotografie is een oude liefde.

CM Carst van der Molen (1969) studeerde vliegtuigbouwkunde in Haarlem en filosofie in Amsterdam. Na ook nog een korte theateropleiding koos hij zijn kennis te verenigen door zich te ontwikkelen als grafisch vormgever, en later als webdesigner. Ontwerpen leidde tot fotograferen en het monteren en maken van korte video's, en later videoinstallaties. Video is voor hem een manier om de wereld die te snel voorbijgaat terug te kijken. In zowel zijn videowerk als in zijn fotografie zoekt hij de grafische abstractie op van het stedelijk landschap.

© 2007 Stichting Zero Amsterdam

tekst & redactie: Emily Kocken
aanvullende tekst: Anita Kooij,
Carst van der Molen
vormgeving: Carst van der Molen

Leiduinstraat 36/2
1058 SL Amsterdam
www.stichtingzero.nl

Beeldvermelding

pagina's 2, 3, 6, 9, 12 links, 13, 15, 17,
19, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 38, 39,
40, 42/43: Emily Kocken; pagina's 1, 5,
8, 11, 12 rechts, 29, 37, 41, 44: Carst van
der Molen; pagina 21: Esther Dijkstra;
pagina's 20, 22, 23: Superflitsers;
pagina 32: Ania Harre